

УДК 37.037

СТУДЕНТСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ПЛАНЕТАРНОГО ВИХОВАННЯ

Є.А. Зеленов

Аналізуються особливості сучасної студентської молоді в планетарного виховання.

Ключові слова: *планетарне виховання, студентство, вікова періодизація.*

Ефективність планетарного виховання студентської молоді у вищій школі найтіснішим чином пов'язана з урахуванням в педагогічному процесі особливостей студентського віку. Рамки цього вікового періоду у психології чітко не визначені і коливаються у межах від 17 до 25 років.

Наразі відсутній єдиний підхід до вікової періодизації, виділення фаз розвитку дорослої людини. За міжнародною класифікацією завершення юності і початок дорослості починається для жінок з 20 років, а для чоловіків – з 21 року. Отже, основна маса студентів завершує в період навчання у вузі свою фазу юності і переходить у фазу дорослості.

Час навчання у вузі співпадає з другим періодом юності або першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особистісних рис – процес, проаналізований в роботах таких вчених, як Б. Ананьєв, А. Дмитрієв, І. Кон, В. Лисовський, З. Есарева та ін.

Загальноновизнано, що це вік розквіту фізичного і розумового розвитку людини, коли відбувається безперервне наростання працездатності, динаміки активної діяльності, продуктивності. В той же час моменти підвищення динаміки однієї функції змінюються моментами пониження інших функцій.

Разом з самовпевненістю виникає невпевненість в своїх можливостях, що часто виявляється в розбещеності, недбалості, негативізмі і навіть в агресивності. В цьому віці дуже помітні мотиви товариства і дружньої солідарності.

Характерна риса юності – формування життєвих планів. Життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнення цілей, які ставить перед собою особа. З іншого – це результат конкретизації цілей і мотивів. Зміна часової перспективи тісно пов'язана з переорієнтацією юнацької свідомості із зовнішнього контролю на самоконтроль і зростанням потреби в досягненні конкретних результатів.

Студентський вік характеризується досягненням найвищих, «пікових» результатів, що базуються на всіх попередніх процесах біологічного, психологічного, соціального розвитку. Взагалі вік від 17 до 25 років визнається як найплідніший для формування знань, наукового і професійного розвитку, вдосконалення всебічної розумової культури.

Але ці вікові особливості можуть бути віднесені як до представників студентства, так і до тих, хто студентами не є.

Метою даної статті є з'ясування питання про використання специфічних особливостей студентського віку у планетарному вихованні.

Логіка нашого дослідження вимагає пошуку специфічних, притаманних саме студентству, психологічних особливостей, які б сприяли (чи гальмували б) планетарне виховання майбутньої інтелектуальної еліти суспільства.

В науковій літературі немає єдиної точки зору з приводу соціологічного визначення студентства, незважаючи на достатньо велику кількість робіт, присвячених цій темі. Його називають то «соціально-демографічною», то «соціально-професійною», то «самостійною соціальною групою», «суспільною групою», а іноді представляють як «шар інтелігенції» або «прошарок».

Наприклад, Л. Рубіна визначає студентство як мобільну соціальну групу, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних і соціальних ролей в матеріальному і духовному виробництві[9]. Т. Іщенко акцентує увагу на тому, що студентство є складовою частиною такої соціально-демографічної спільноти, як молодь. Студентство – особлива група суспільства, резерв інтелігенції – об'єднує в своїх рядах молодих людей приблизно однакового віку, освітнього рівня – представників всіх класів, соціальних шарів і груп населення [6]. А. Власенко теж вважає студентство особливою соціальною групою, що формується з різних

соціальних утворень суспільства і що характеризується особливими умовами життя, праці і побуту, особливою суспільною поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи, в науці, культурі є головним і в більшості випадків єдиним заняттям [1].

Науковці як найбільш значущі особливості студентства визначають такі:

1. Студентство є частиною соціально-демографічної спільноти – молоді. Проте від молоді студентство відрізняється «характером праці студентів, яка полягає в систематичному накопиченні, засвоєнні, оволодінні науковим знанням» [6].

2. Студентство відрізняється від інших груп учнів формами організації своєї життєдіяльності, концентрацією у великих вузівських центрах, „локалізацією” способу життя в стінах вузу, студентській групі, гуртожитку, відносною самостійністю у виборі способів діяльності в навчальний і не навчальний час [9].

3. Студентство можна визначити як групу людей молодого віку, які об'єднані виконанням потенційно найбільш значущих для суспільства спеціальних навчальних та соціально-підготовчих функцій, тимчасово не беруть участь в суспільно-продуктивній праці (або беруть участь епізодично), для яких характерні спільність побуту, психології, системи цінностей, культури і які готуються до виконання в суспільстві соціальних ролей інтелігенції (виробничої, організаційно-управлінської та культурно-конструктивної) [14,с. 145]. Тобто студентство є цілком самостійною соціальною групою, оскільки це сукупність індивідів, поєднаних загальними інтересами, що перебувають у взаємодії і надають один одному допомогу в досягненні особистих цілей. Цієї точки зору дотримується в своїх дослідженнях О. Семашко, підкреслюючи, що студентство має всі необхідні характеристики, достатні для віднесення його до особливої соціальної групи: виконання в суспільстві певних функцій, об'єктивність існування, однозначна детермінована поведінка членів груп, певна цілісність і самостійність стосовно інших соціальних груп, специфічні соціально-психологічні риси і системи цінностей [10].

4. Одна з особливостей студентської молоді полягає в тому, що накопичення нею соціокультурного досвіду пов'язане з паралельним навчанням у ВНЗ. Тобто, як відзначають дослідники, завершення

індивідуалізації особистості, остаточне оформлення її життєвих цілей, орієнтирів і ціннісних установок припадає саме на вузівський період життя майбутнього фахівця. В свідомості і поведінці молодого людини затверджуються стійкі ціннісні орієнтації, що становлять складну багатовимірну конструкцію. На нашу думку, одним з головних завдань виховного процесу у вищій школі має стати освоєння і присвоєння особистістю планетарних, загальнолюдських цінностей. До того ж необхідно врахувати своєрідність сучасної ситуації, пов'язану з перетвореннями українського суспільства і процесами культурно-ціннісних трансформацій, що відбуваються в громадській свідомості.

5. Особливість спрямованості інтересів студентської молоді, що виражається в побудові нею «довготривалої життєвої стратегії». Це детермінує різноманітні види діяльності студентів уявленнями про соціальну перспективу. Свідомість студента спрямована в майбутнє і націлена на зміну соціального статусу в процесі самовизначення.

6. Соціальна неадаптованість і незахищеність студентства в соціокультурному середовищі. Ця особливість витікає з певного залежного статусу студента (тимчасова неучасть або неповна участь у продуктивній праці, економічна, соціальна, психологічна залежність від батьків тощо) і пов'язаний з цим значний рівень інфантильності великої кількості сучасних студентів, що відзначається багатьма дослідниками.

7. Схильність студентства до інновацій, експериментів, всякого роду змін. Це пов'язане, по-перше з самою природою студентства як потенційного рушія соціокультурного прогресу, по-друге, з природою провідної діяльності студентів – навчальної, коли студент постійно перебуває в ситуації перманентного відкриття чогось нового (хоча б тільки для себе). Крім того, прагнення нового – це якість, притаманна юності взагалі, але у студентів вона стає домінантою особистості.

8. Готовність студентської макрогрупи до плюралізму думок, спрямованості на схвалення цього плюралізму. Це пов'язано з різноманітністю самої студентської спільноти. Рекрутуючи у свої ряди представників різних соціальних, національних, культурних утворень, студентство для ефективного виконання своєї провідної функції – навчання мало б виробити здатність до порозуміння, толерантності, компромісу у всіх сферах студентського життя. На нашу думку, ця здатність студентів найбільш сприяє планетарному вихованню майбутньої еліти суспільства.

9. Загострене почуття соціальної справедливості, що формується домінантою майбутнього в свідомості студентства, його загальною націленістю на зміну соціального статусу. В сучасних соціокультурних умовах це підвищує цінність ініціативності, самостійності, свободи і обґрунтованості вибору особистості. Ця особливість сучасного студентства теж може бути використана в процесі планетарного виховання.

10. Прагнення до соціального престижу. Більшість студентів розглядають вищий навчальний заклад як своєрідний «соціальний ліфт», тобто усвідомлюють, що вуз є одним із засобів соціального просування, що формує у значної кількості студентів мотивацію до навчання як засобу престижної соціальної трансформації.

11. Потреба в досягненнях. Ця особливість студентського періоду життя молодшої людини обумовлена як прагненням до соціального просування, соціального престижу, так і сутністю процесу навчання (провідної діяльності студентів), яка потребує постійного доведення своєї здатності пізнавати нове (хоча б і самому собі). Якщо ця потреба не задовольняється в основних для студентів видах діяльності, то зміщується на інші сфери життя (спорт, бізнес і т.п.).

12. На нашу думку, головною специфічною особливістю студентства, яка накладає певний відбиток на психологію цієї соціальної спільноти в цілому і кожного її представника зокрема, є той, добре усвідомлюваний студентами факт, що вони є резервом інтелігенції. Цьому сприяє близькість за характером діяльності, інтересів, орієнтації до цієї соціальної групи. «Головна функція студентства – поповнення рядів інтелігенції, її найбільш кваліфікованих шарів»[1].

Проте студентство ще не цілком інтелігенція, оскільки перебуває ще лише на шляху до неї. Не «беручи участь постійно у виробництві матеріальних і духовних цінностей, студентство проте частково бере участь в опосередковано продуктивній і непродуктивній праці у формі навчання» [12].

Дослідження доктора соціологічних наук, професора А. Соколова[13] дозволили йому зробити цікаві висновки. Зіставлення позитивних і негативних рис, описаних респондентами, навело дослідника на думку про те, що молоде покоління ділиться не на дві, а на три частини, не вважаючи маргінальний шар. *По-перше*, майбутню інтелектуальну еліту слід відділити від іншої молодіжної маси.

Основним критерієм відмежування тут може слугувати, на думку А. Соколова, цілеспрямоване/безцільне існування, а допоміжним — пізнавальна діяльність. Цілеспрямованість і зацікавленість в отриманні корисних знань — відмітна якість молодого людини, що планує зробити успішну кар'єру, добитися визнання і самореалізації. Ця якість, як показали соціологічні опитування, властива більшості студентства.

По-друге, студентство, що представляє майбутню інтелектуальну еліту, розпадається на *інтелектуалів* і *інтелігентів*. Її ті, й інші володіють освіченістю і креативністю (творчими здібностями), що й об'єднує їх в інтелектуальному шарі. Розрізняються ж вони *етичним самовизначенням*. Етичне самовизначення *інтелігента характеризують*: а) *альтруїстична спрямованість особистості*; б) *відмова від насильства, як говорять студенти, «ходіння по головах»*; в) *благоговіння перед культурою*.

Інтелектуал, як можна зробити висновок з нашого дослідження, керується іншими нормами: а) *егоїстична спрямованість*; б) *допустимість насильницьких дій за принципом «мета виправдовує засоби»*; в) *утилітарне споживання культури*.

Якщо використовувати соціально-психологічні характеристики студентів, перераховані вище, то основним критерієм відмежування інтелігента від інтелектуала може бути альтруїзм/егоїзм, а допоміжним — гуманізм/агресивність.

Оскільки соціальні і психологічні характеристики не дискретні, а безперервні, то утворюються проміжні, *маргінальні прошарки* як між елітою і масою, так і між інтелектуалами і інтелігентами. Цими прошарками частіше за все нехтують, але вони реально існують, і багато студентів-заочників їх регулярно поповнюють.

Таким чином, на думку професора А. Соколова, інтелектуально-етична *стратифікація пострадянської молоді* виглядає так:

А. Інтелектуальна еліта, як правило, — студенти, що свідомо і енергійно прагнуть до вищої освіти, розглядаючи її і як термінальну, і як інструментальну життєво важливу цінність. Еліта розколена на дві порізно етично орієнтованих підгрупи: а) *інтелектуали*, б) *інтелігенти*.

Б. Неінтелектуальна молодіжна маса, що не має високої освіченості, розвинених духовних інтересів і не прагне до них. Це люди масової культури. Але деякі з них, особливо ревно віруючі, можуть

перевершувати представників інтелектуальної еліти в етичному розвитку.

В. Маргінали.

Мати на увазі стратифікацію студентської молоді надзвичайно важливо при організації процесу її планетарного виховання.

А. Соколов, на наш погляд, абсолютно справедливо зауважує, що буде погано, якщо політична, економічна, духовна влада опиниться повністю в руках агресивних егоїстів-інтелектуалів. Необхідна противага в особі альтруїстично орієнтованої інтелігенції.

Дані цього соціологічного дослідження показують збільшення частки інтелектуалів в студентському середовищі (їх більше половини), але інтелігенція зовсім не анігілює, вона становить не менше 20% майбутньої еліти. На думку А. Соколова, цього достатньо, щоб суспільство не впало в безодню деградації[13].

Сучасне українське студентство, на нашу думку, відрізняється від своїх колег-однолітків попередніх поколінь, перш за все, тим, що воно формувалося в атмосфері демократичних перетворень, що охопили весь пострадянський простір, в тому числі й Україну. Ці перетворення, які йшли досить суперечливо, суперечливо ж відбилися й на процесі формування особистості сучасних студентів. Їм, на наш погляд, притаманні всі вищезазначені особливості студентства як соціально-демографічної спільноти, але до них ще додається активний пошук своєї національної ідентичності, намагання ототожнити себе з певною національністю. Пояснюється це, на нашу думку, декількома чинниками:

1. Активна робота по наданню освіти (в тому числі й вищої) в Україні національного обличчя (вивчення у ВНЗ державної мови, історії України, традицій і звичаїв українського народу тощо).

2. Активна робота ЗМІ по висвітленню ходу процесу формування і зміцнення національної самосвідомості населення України.

3. Політична боротьба (особливо під час парламентських та президентських виборів), в ході якої питання національної політики, мови, зовнішнього орієнтування посідають важливе місце.

4. Ідеологічний вакуум, відсутність загальноприйнятої національної ідеї, існування екстремістських політичних рухів та об'єднань, що сповідують радикальний націоналізм.

5. Існування реального розподілу країни за ознакою Схід-Захід (принаймні у свідомості більшості населення).

6. Існування значної кількості студентів, що народилися у змішаних сім'ях (особливо на Сході та Східному Півдні країни).

На наш погляд, саме ці чинники зумовлюють спрямованість і темпи процесу набуття національної ідентичності значної кількості студентів. Деякі з них виступають як такі, гальмують що ці процесі, деякі – навпаки, прискорюють їх.

В останні роки в Україні з'являються численні праці, присвячені аналізу процесу формування української ідентичності, етнічної самосвідомості та менталітету[3, 4, 5]. Зокрема у праці В. Іщука «Україна: проблема престижності та ідентичності» розглядаються фактори, які знижують суб'єктивно значиму престижність приналежності до українського народу і тим самим гальмують формування української ідентичності. На думку автора, це насамперед недосконалість засобів масової інформації; відсутність інформаційно-аналітичного центру, завданням якого має бути вивчення та формування громадської думки в Україні; відсутність української національної еліти, яка б ідентифікувала себе з титульним етносом і, відчуваючи себе його частиною, усвідомлювала необхідність зміцнення державності як гаранта власної безпеки; переважання у свідомості українського населення т. зв. «імперських» автостереотипів про власну відсталість і провінційність; невдалість державної пропаганди української ідеї, вираженої у ретроспективній етнофольклорній формі та зверненої до стереотипів архаїзму.

На нашу думку, формування національної ідентичності студентства має відбуватись як процес супутній і підсилюючий процес планетарного виховання. Національна самоідентифікація має стати фундаментом для планетарної свідомості майбутньої української еліти, яка анітрохи не заперечує її, а, навпаки, збагачує та розширює.

У завдання нашого дослідження не входить детальний аналіз процесів набуття національної ідентичності студентською молоддю України, але все ж таки відзначимо, що ці процеси відбуваються суперечливо, різними темпами в різних регіонах країни, з різною спрямованістю в залежності від специфічних умов соціального, економічного, політичного, культурного розвитку цих регіонів. Ці

особливості треба враховувати в процесі планетарного виховання майбутніх фахівців.

Психологічною підставою планетарного виховання студентської молоді, на нашу думку, може бути теорія становлення суб'єктивності людини в онтогенезі, запропонована В. Слободчиковим[11].

За визначенням В. Слободчикова, юнацький вік дістав назву ступеня індивідуалізації. Центральною проблемою молодої людини на цьому ступені розвитку, на думку вченого, стає побудова індивідуального, дійсно власного ставлення до соціальної реальності, до культури і до свого часу. Початок цього процесу пов'язаний з рефлексією всіх своїх здібностей як дійсно *своїх* здібностей. Тут юнаків і дівчат чекає неприємне відкриття: потреба в індивідуальному, неповторному, творчому ставленні до дійсності входить в суперечність з наявним набором стереотипних здібностей, які тривало формувалися при освоєнні загальних для всіх освітніх програм, навичок поведінки і дій в подібних умовах життя. Молоді люди мають бути не тільки носіями своїх здібностей, не просто актуалізувати їх, але і стати їх суб'єктами. А це передбачає, що вони повинні знайти свою недостатність і обмеженість і подолати їх, самі їх заповнити. На ступені індивідуалізації вперше починається авторство в становленні своїх здібностей, свідомий і цілеспрямований саморозвиток. Ми вважаємо, що структура планетарного виховання студентської молоді обов'язково повинна включати напрями, що сприяють знаходженню молодою людиною своєї індивідуальності, свого соціального, політичного, естетичного, ідеологічного, етичного самовизначення.

Адже проведені психологічні дослідження довели, що зовнішня дія, заломлюючись через внутрішні умови, робить вплив на соціальний розвиток, який приводить до формування особистості і дістає в самосвідомості опору для свого подальшого розвитку. Внутрішні чинники в процесі особового розвитку в студентському віці відіграють визначаючу роль.

Процес особового розвитку в студентському віці визначається внутрішньою суб'єктною активністю, яка пов'язана з основним завданням розвитку в юнацькому віці – самоідентифікацією[2].

Саме це положення є дуже важливим для нашого дослідження. Адже по суті планетарне виховання є ідентифікацією особистості себе з усім людством, прийняття й усвідомлення планетарних проблем як своїх

власних, особистісних. І тут величезну роль має відігравати саме суб'єктна активність (самопізнання, самоаналіз, самовиховання тощо).

За спостереженнями дослідників, більшість студентів активно займаються самовихованням, бо, як пише В. Ковальова, «через властиву юнацтву соціальну чуйність вони, хай не усвідомлено, уловлюють, що студентський період може виявитися останнім шансом повноцінного інтелектуального розвитку, що включає не тільки суто професійні знання і уміння, але і не менш важливі загальнокультурні, формуючі розуміння контексту професійної діяльності. На жаль, педагогіка ще не встигла це усвідомити» [7].

Особливості студентського віку суттєво впливають на протікання педагогічного процесу у вищому навчальному закладі. Їх врахування підвищує ефективність педагогічної взаємодії викладачів і студентів в особистісно орієнтованому процесі планетарного виховання у вищій школі.

Література

1. Власенко А. С. Некоторые вопросы воспитания советского студенчества на современном этапе / А. С. Власенко. – М., 1987. – 54 с.
2. Воронкина Л.Б. Развитие личности студента в условиях развивающей среды
<http://pn.pglu.ru/index.php?module=subjects&func=printpage&pageid=1942&scope=page>
3. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К., 2000. – 381 с.
4. Духовний світ людини та розвиток національної свідомості в Україні / Пашук А.І. та ін. – Львів: Світ, 1996. – 178 с.
5. Ішук В. Україна: проблема престижності та ідентичності (Масова комунікація і культура як суб'єкти формування громадської і національної свідомості). – К.: Смолоскип, 2000. – 89 с.
6. Ищенко Т.В. Место студенчества в социальной структуре общества. - Томск, 1970. – 243 с.
7. Ковалева В. Студент и преподаватель глазами друг друга
http://informika.ru/text/magaz/higher/3_96/51-60.html
8. Панкова Н.В. Социально-психологические особенности студенческого периода жизни и воспитания молодежи <http://nakhodka.wl.dvgu.ru/forum/section3/3-24.htm>
9. Рубина Л.Я. Советское студенчество. – М.: Мысль, 1981.– 207с

10. Семашко А.Н. Художественные потребности студентов, пути и средства их формирования. Социально-эстетическое исследование. Автореф. дисс. ... канд. социол. н. – Днепропетровск, 1989. – 22 с.

11. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе: Учебное пособие для вузов. – М.: Школьная Пресса, 2000. – 416 с.

12. Смелзер Н. Социология. – М.: Феникс, 1994.– 688 с.

13. Соколов А.В. Интеллектуально-нравственная дифференциация современного студенчества // Социологические исследования. - 2005. - № 9. - С. 91-97.

14. Соціологія культури: Навчальний посібник // О.М. Семашко, В.М. Піча, О.І. Погорілий та ін. – К.: «Каравела», Львів: «Новий світ» – 2002. – 334 с.

Анализируются особенности современной студенческой молодежи в контексте планетарного воспитания.

Ключевые слова: *планетарное воспитание, студенчество, возрастная периодизация.*

The features of modern student youth are analysed in the context of planetary education.

Keywords: *planetary education, students, age-related periodization.*

Зеленов Є.А. - доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Г.П. Шевченко